

STRAUSS - BERNSTEIN

Tijdens de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog ziet Richard Strauss (1864-1949) zijn hele wereld instorten na de bombardementen op de operahuizen in München en Dresden, symbolen van een ooit grootse Duitse cultuur: "Het verbranden van het Hoftheater in München, waar Tristan en Die Meistersinger in première gingen, waar ik drieënzeventig jaar geleden Der Freischütz voor het eerst hoorde, en waar mijn vader gedurende negenenvieftig jaar aan de eerste hoornpupiter zat – het was de grootste catastrofe in mijn leven; er is geen troost mogelijk, en, op mijn leeftijd, geen hoop."

Na de verwoestende gebeurtenis begint Strauss aan de schets van een treurwerk, dat hij niet afwerkt, maar waarvan hij later een motief in zijn Metamorphosen zal gebruiken. Gedesilluseerd zoekt hij troost in het oeuvre van Goethe (1749-1832), dat hij van voor tot achter doorneemt. Zijn idee om een werk uit te bouwen rond diens 'Die Metamorphose der Tiere' krijgt vorm na de opdracht van Paul Sacher om voor het Collegium Musicum uit Zürich een orkestwerk te schrijven. Strauss voltooit zijn Metamorphosen voor 23 strijkinstrumenten op 12 april 1945, dezelfde dag dat Franklin Roosevelt sterft, en twee weken voor Hitler zelfmoord pleegt.

Zoals de titel aangeeft, is de compositie opgebouwd rond een viertal thema's die voortdurend transformeren in nieuw materiaal, zo de indruk wekkend dat het driedelige werk slechts uit een lange beweging bestaat. Bij het componeren zat niet alleen Goethes gedicht 'Niemand wird sich selber kennen' in Strauss' achterhoofd. Ook Ovidius' Metamorfosen, waarin de zielen een drastische transformatie ondergaan, inspireerde hem. Een subtiele sneer van Strauss, die daarmee verwijst naar de terugval van de beschaving naar een primitiever stadium. De muziek zelf herinnert daarnaast aan eerdere meesterwerken uit de Duitse muziekgeschiedenis: de begrafenismars uit Beethovens Eroica en citaten uit Wagners Tristan und Isolde weerklinken als een echo van de oude Germaanse cultuur.

Zoektocht naar geloof

Begin mei 1948 komt de jonge Amerikaanse dirigent Leonard Bernstein (1918-1990) aan in München om een concert van het Bavarian State Opera Orchestra te dirigeren. Hij is geschokt door de armoede die hij er – drie jaar na het einde van de verwoestende oorlog – aantreft. Hij schrijft zijn mentor Serge Koussevitzky: "München is een puinhoop. Het nazisme zindert na, de economie is ziek, mensen werken voor een paar sigaretten per dag en de stad is een ruïne."

Naast de materiële schade is ook de vertwijfeling onder de bevolking groot, en de zingeving zoek. Kunstenaars proberen de nieuwe wereld een plaats te geven. Onder hen schrijver W.H. Auden (1907-1973), die in zijn episch gedicht The Age of Anxiety verslag maakt van een queeste naar geloof. Het levert hem in 1948 de Pulitzer-prijs op. Ook Bernstein is onder de indruk van het werk. Niet alleen door de virtuoze schrijfstijl; ook het thema ligt hem nauw aan het hart: "De essentiële lijn van het gedicht (en van de muziek) is het verslag van onze moeilijke en problematische zoektocht naar

geloof." Het dient als inspiratie voor zijn Tweede Symfonie, een opdrachtwerk van Koussevitzky, dat op 8 april 1949 in première gaat.

Bernstein kiest ervoor om aan zijn Symfonie nr. 2, *The Age of Anxiety*, een solo piano toe te voegen, "als een bijna autobiografische hoofdrolspeler". Een ongewone keuze die voortvloeit uit Bernsteins persoonlijke identificatie met het thema van het gedicht. Deze vereenzelviging zet zich ook voort in de muziek: af en toe lijkt de melodie de tekst uit te beelden. Bernstein zelf gelooft niet in programmatische muziek (muziek gaat nooit over iets behalve over de muziek zelf). Hij verklaart dat zijn werk alleen maar de algemene vorm van het gedicht volgt. Het is pas na de voltooiing van zijn symfonie dat de componist de programmatische link tussen tekst en muziek ontdekt: "de details ... hadden zichzelf ongepland en onbewust geschreven."

Zijn Symfonie nr. 2 bestaat uit twee grote delen, beide opgesplitst in drie episodes – net als de zes onderdelen in Audens tekst. Deel een opent met een korte Prologue waarin de karakters worden voorgesteld. Deze gaat over in *The Seven Ages*, een uiteenzetting over de zeven stadia in een mensenleven. Muzikaal zijn het zeven variaties op de proloog die telkens voortbouwen op de voorgaande variatie. In *The Seven Stages*, variatie acht tot veertien, begeven de personages zich onder invloed van alcohol in een droomtoestand en gaan ze op zoek naar prehistorisch geluk. Deel twee start met de trage beweging van *The Dirge*. De hoofdrolspelers treuren om het verlies van de zogenaamde vaderfiguur waarop iedereen kan steunen en die de juiste orders geeft. De episode is gebaseerd op een 12-toonrij. De atonale muziek geeft het emotionele dieptepunt en het gemis weer. In *The Masque* lijken de vrouw en een van de mannen het geloof te vinden in een ontluikende liefde (om later te beseffen dat die gevoelens slechts door alcohol werden aangewakkerd). Hier valt het orkest weg en speelt de piano een bloedheet jazzfragment. In een langzame Epilogue komen de karakters tot inzicht en lijken ze gevonden te hebben wat ze zochten.

Bernstein weet de gebeurtenissen, de sfeer, de protagonisten en de onderliggende boodschap meesterlijk te weerspiegelen door variatie te brengen in structuur, muzikale thema's en dynamiek. Naast typische 'Bernsteinsiaanse' motieven uit eerdere werken duiken her en der jazz- en musicalelementen op. Symfonie en concerto, klassiek en jazz leven zo naast elkaar, als muzikale karakters, die net als de personages in het gedicht verbinding zoeken met elkaar, en met God.

And birds sing again

De Hedendaagse Japanse componist Takashi Yoshimatsu (1953) omschrijft zijn eigen stijl als 'nieuwe lyriek'. Hij leerde zich het vak van componist voornamelijk zelf, door onder andere de symfonieën van Sibelius tot in het detail te bestuderen. Zijn vrije, toegankelijke stijl, vermengd met invloeden uit de Japanse cultuur en de jazz- en rockwereld, maakte al snel indruk buiten Japan. In 1998 werd hij composer-in-residence bij het label Chandos, dat een hele reeks van zijn orkestwerken opnam. Een centraal beeld in zijn muziek is dat van de vogel: zowel het geluid, de bewegingen als het visuele beeld ervan dienden als inspiratiebron voor tal van composities. De titel van de compositie *And birds Sing Again* uit 2000 draagt een boodschap van hoop in zich: na elke nacht of elke storm weerklinkt opnieuw hun gezang.

Toelichting door Aurélie Walschaert & Kathleen Snyers (Bernstein)

Brussels Philharmonic is een instelling van de Vlaamse Gemeenschap.

- www.brusselsphilharmonic.be
- facebook.com/brusselsphilharmonic
- twitter.com/brusselsphil
- youtube.com/brusselsphilharmonic
- [@brusselsphilharmonic](https://instagram.com/brusselsphilharmonic)